

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. december

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

December 3.

Több mint négy óráig tartott az út december 1-jén Budapestről Kecskeméig. Újra és újra hosszú percekig az útszélen rostokolt teherautónk, mert szovjet páncélosok teherkedtek keresztbe az úttesten. Géppisztolyos katonák jöttek-mentek körülöttünk, barátságatlanul bámultak ránk, morc arccal igazoltattak. Sűrű köd volt, fáztam. Félttem.

Édesanyám második férjével a város határában, a hajdani Parasztfőiskola, akkor már Kísérleti Gazdaság központjában élt. Sötét este volt már, amikor gémberedett tagokkal lekászálódtam a teherautóról. A lakásban meleg volt és sötét: órák óta nem volt áram a környéken.

Másnap hajnalban az egész család korán ébredt: disznót vágtunk. Szükség volt minden dolgos kézre, hogy az esti szürkületig elkészüljünk: fát vágtam, vizet hordtam, amikor lehetett, kóstoltam. Városi gyerek számára fárasztóan izgalmas újdonság élete első disznóvágása: pörzsölés, abálás, hurkatöltés... Az illatozó orjalevest – ilyet sem ettem még – már gyertyafény mellett kanalztuk. Gyertyaoltás után szó nélkül zuhantam ágyba.

December 3-án reggel kertünket hó borította, hideg volt, szikrázóan sütött a nap. Édesanyám férjének íróasztalán három régi újság hevert. Ebédig olvastam.

Népújság, 1956. október 30. Kedd. Az MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága és a Megyei Tanács lapja. Tehát ezen a napon még – utoljára! – pártlap, ám címdalán Kossuth-címer, és a *Világ proletárjai egyesüljete!* – addig mindenki számára kötelező jelszó – helyett már a *Szózat* első sora olvasható. Több írást átvesznek a Szabad Nép előző napi számából, a pillanatnyi pártvonal: *Hajnalodik...* Rövid hír az ÁVH feloszlásáról, megalakult Kecskemét város és járás nemzetőrsége, megalakult az ideiglenes Megyei Nemzeti Bizottság...

Pótapám napsütötte stílusbarokk íróasztala mellett ülve újra elolvastam 1956. december 3-án Joszip Broz Titónak a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Elnökségéhez október végén írott levelét. Újraolvastam a Szabad Népben október 29-én megjelent, október 30-án a Népújságban újra közölt – talán a Nagy Imre-perben halálra ítélt

Gimes Miklós által írott – *Hajnalodik...* című vezércikket. És újraolvastam Molnár Miklós rövid, határozott hangú írását: *Válasz a Pravdának*. „Ami Budapesten történt, nem volt sem népellenes, sem kaland, s nem is omlott össze.”

1956. október 29-én így hittük, ezt álmodtuk.

1956. december 3-án mindez már visszahozhatatlan múltidő. A szikrázó téli napsütésben Kecskeméten olvastam Karinthy Ferenc előző nap a Magyar Rádióban elhangzott, a Népújságban október 30-án megjelent írását. *Budapesti jegyzetek*: „...egy biztos, és ha ezúttal élni szabad ezzel a nagy szóval, képletes és valóságos értelemben is halálbiztos: a szovjet csapatoknak el kell hagyniok hazánk területét. Akármi jön, akármi lesz is. Felőtt már ez a nép, és a magyarok sorsát most már csak magyarok intézhetik. Így véli, így gondolja, így beszéli ezt az utcán kavargó nép, s velük az a tépelődő, kesergő és reménykedő hang, mely e szavakat mondja.”

1956. december 3-án már biztosan tudtuk: a szovjet csapatok – *Akármi jön, akármi lesz is* – itt maradnak. Leigáztak. Gyarmatosítanak.

Petőfi Népe, 1956. november 1. Csütörtök. I. évfolyam, 2. szám, a Bács-Kiskun Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság lapja. Drámai múltidő: *Megszűnt a beszolgáltatási rendszer, Nagy Imre üzenete a magyar néphez!, Megkezdődött a szovjet hadsereg csapatainak kivonulása, Gyógyulnak a sebek...* A lapot ugyanabban a szerkesztőségi helyiségben, talán ugyanazok szerkesztették, mint a Népújságot, a telefonszámok is azonosak, csak a Népújság felelős kiadójának, Daczó József elvtársnak neve tűnt el az impresszumból.

Kecskeméti Lapok, 1956. november 4. Vasárnap. Főszerkesztő: Révész László dr. Felelős szerkesztő és kiadó: Homoki József. A lap második, utolsó száma jelent meg nemzeti gyásznapon.

Révész László hajdani kisgazdapárti országgyűlési képviselő, törzsökös kecskeméti polgár és gazdálkodó már korábban is volt – 1946. szeptember 1-jétől 1947-ig – a Kecskeméti Lapok főszerkesztője. 1948 júniusában kiszorul, mert kiszorítják a közéletből, évekig szólójében visszavonultan gazdálkodik, és várja az idők jobbra fordultát. Ezt tette 1956. november 4-e után is. Az újságíró Homoki

Izzó változás, 2006

Józsefet november 4-én éjszaka letartóztatták. Néhány nap múlva munkatársai követelésére – a nyomdászok nem voltak hajlandók kinyomtatni a megyei lapot – szabadlábra helyezték, de igazán *szabadon* már soha nem élt.

A lap vezércikkét a főszerkesztő írta.

„ÚJ UTAK FELÉ

Nyolc és félelvi önkéntes félreállítás és hallgatás után a Mindenható végtelen kegyelmével végre elérkezett az a várva várt alkalom, hogy újból kapcsolatba kerülhetek városunk sokat szenvedett, sokat nélkülözött, meggyötört és megalázott népével. A csodás lendülettel és a világon eddig még soha, sehol nem tapasztalt hihetetlen hősiességgel megvívott szabadságharc után új élet, szabad, független élet és új út – a fejlődés, a haladás útja – nyílt meg előttünk.

Magunk mögött hagytuk örökre, visszavonhatatlanul annak a hazug világnak, embertelen politikai és gazdasági rendszernek gyászos korszakát, amely korszaknál mélyebbre történelmünk során még sohasem süllyedtünk. Ez alatt a szégyenletes korszak alatt egyedül az volt a vigasztaló, hogy együtt szenvedett, együtt vonaglott minden igaz magyar – összeforrt, egységbe olvadt a szenvedélyek tisztító tűzében minden rangú és rendű igaz magyar. Megtanultuk egymást becsülni, egymást szeretni, egymás sorsáért aggódni olyan mértékben, mint soha ezelőtt.

Még folyik a hősi küzdelem, még nem zárult le a szabadságharc, még forr, kavargó, örvénylik minden, beláthatatlan a küzdőtér – még a béke fehér galambja nem talált rá a megnyugvást hozó zöld ágra, de a remény már ott él a szívekben, és teljes bizonyossággal hisszük, várjuk, hogy valamennyiünk szenvedése, fiatalságunk hősi küzdelme nem volt hiábavaló. A béke százszínű szivárványa egyre biztatóbban, egyre láthatóbban rajzolódik fel a láthatáron, lesz még kikelet... Győzni fog, győznie kell az örök érvényű erkölcsi törvényeknek: az igazságnak, az emberiségnek, a szabadságnak – azoknak az ideáloknak, nemes eszméknek, amelyek kiolthatatlanul élnek a szívekben, és amelyek nélkül nincs emberhez méltó élet.

Révész László”

Arra határozottan emlékszem: 1956. december 3-án háromszor olvastam el az írást – és zokogtam. 2016. december 3-án is könnyes a szemem.

December 5.

Apróhirdetésbe sűrített magyar történelem: „Zongorát vagy pianínót – sérültet is – veszek. Értesítés: 420-636 telefonon.” Egy pianínó vagy zongora bár-

mikor lehet öreg, kopott, lehangolt, kiszáradt fató-kés, javításra szoruló... *Sérült* – a Népakarát című, rövid életű napilapot olvasom – ritkán. Emlékszem: novemberben nap mint nap keserű-rosszkedvűen nézelődve barangoltam a városban. Gyalogoltam a törmelék borította Üllői úton, és a Lenhossék utcában megálltam egy romos ház előtt. Az emeletes épület földszinti támfalát egy szovjet tank „kilötte”, és az emeleti lakás padlója – mint egy meredeken lejtő sípálya – leereszkedett a földszintre. Fönt a szoba falán festmények függtek, úgy rémlik: aranyozott gipszkeretben egy tükör is, középen a falban sértetlenül a másik szobába vezető, kétszárnyú, csukott ajtó. A maradék padlócsomkon megbillenve öreg ruhásszekrény őrizte a régi, rommá lett otthon hangulatát. A lakás utcaszintre zuhant törmelékei között egy *sérült*, kitört lábú, ép klaviatúrájú zongora porosodott némán.

Később talán elvitte, talán megvásárolta valaki. Valahol, valamikor talán még megszólalt valakinek a keze alatt.

Chopin *Forradalmi etűdjének* főmotívumát dudorásztam magamban hazafelé menet.

December 7.

Vicc – különleges, keserédes magyar műfaj. 1956. december 7-én írta le és őrizte meg évtizedek múltán közzétett naplójában az utókor számára Komjáthy István a két „naprakész” viccet.

Az első: „Miért van öt ember a Kádár-kormányban? Mert csak öt ember fér el egy tankban.”

A második: „Gyerek becsönget, megtörli a lábát. – Néni kérem, letöröltem a lábamat, tessék beengedni, csak az ablakon akarok kilőni.”

Az elsőt ismertem, de elfelejtettem. A memoárt olvasva jutott eszembe: Gedényi úrtól hallottam 1956. november 5-én késő este házunk óvóhelyén, miközben a szovjet hadvezetés minden józan hadászati stratégiát felrúgva, egy partizánok uralta városban este tíz órakor gyalogsági támogatással harckocsitámadást indított a budai Móricz Zsigmond körtéren barikádokat építő szabadságharcosok ellen.

Hallom az elegáns, mindig kimért Gedényi úr (fölköltünk lakott, talán a harmadik emeleten a Fadrusz utca 6-ban) hangját, de nem emlékszem, sírtunk-e vagy nevtünk a vicc hallatán.

1956. november 5-én késő este a szovjet tankok lövedékeinek becsapódásától remegtek hatemeletes házunk falai. Fogalmunk sem volt arról, hogy Kádár, Apró, Dögei, azaz a Moszkvában kinevezett magyar „kormány” még csak készül szovjet tankokban Budapestre osonni, ám a keserédes vicc már megszületett.

Ma sem tudom, sírjak vagy nevessek, ha olvasom vagy hallom ezt a régi viccet.

December 10.

Salamon Béla, az évtizedek óta közkedvelt komikus színész írását 1956. szeptember 23-án közölte a Szabad Nép. A színész – soha életében nem foglalkozott politikával, csak a színház érdekelte, mindig saját sikere izgatta, s egyetlen vágya volt: megnevetetni a közönséget – ezen a lázrózsás őszön *beolvas* a színikritikusoknak és a Szabad Nép újságíróinak. Felrója az elvtársaknak, hogy érdemben soha nem foglalkoznak a könnyűműfajjal. „Mostanában sokat támadták a »könnyűműfajt«. Támadták abból az alkalomból, hogy könnyű, hogy mű (abból az alkalomból, hogy faj, eddig még nem támadták).” Egy kabarétréfa előadásáról elismerően csak akkor írtak a Szabad Népből, ha azt gyári munkás műkedvelő színjátszók adták elő. „A Szabad Nép még félvállról sem foglalkozott azelőtt velünk. A közelmúltban, amikor a szabadság főleg csak köszöntés volt, a Szabad Nép székházat (aminek felépítéséhez én is hozzájárultam 20 forinttal) megközelíteni se igen lehetett egy egyszerű halandónak – vagyis nekem.”

Azon az őszön hazánkban izzott a levegő, Salamon Béla (is) merete bátran támadni a Szabad Népet – a Szabad Népből.

Valamikor 1957 nyarán vásároltam meg Salamon Béla *Hej, színművész...* című könyvét. Színházrajongó kamaszként a könyv címe és nem szerzőjének híre-neve ösztökélt a vásárlásra. A könyv 1957. április 10-én jelent meg 25 000 példányban. Hamar elfogyott, kinyomtattak még 15 000 kötetet. Arra emlékszem, hogy nagyanyám, aki hajdan, már a húszas években látott előadásokat a Salamon Béla igazgatta Teréz Körúti Színpadon, esténként jókat kacagott a régi világ hangulatát visszaidéző írásokat olvasgatva.

Évtizedek múltán kerestem elő könyvespolcom második sorából Salamon Béla írásait. Könyvcsoportot, színházi tárgyú, magyar nyelvű könyveket kaptam Svájcban. Az *ex libris* tanúsága szerint a Luganóban élt író-képzőművész, Saáry Éva tulajdonosa volt Salamon Béla könyvének első ízben 1939-ben kiadott, nekem ajándékozott példánya. (A szerző 1939. december 19-én Lajtós Elemér igazgató úrnak dedikálta a kötetet. Vajon mikor, milyen ka-landos úton került Svájcba a könyv?)

Összehasonlító irodalomtörténet: előszót a könyvhöz 1939-ben Babay József és néhány barát – a humorista Kellér Dezső, a szobrász Róna József, a labdarúgó dr. Sárosi György – írt bevezetőt az egyes fejezetekhez. Ezeket az írásokat Salamon

Béla az új kiadásból kihagyta, és maga írt *időszerű* előszót kötetéhez.

Az nem meglepő, hogy 1957-ben nem jelenített meg az a néhány bekezdés, amelyben az író arról mesél, hogy 1919-ben, a kommün idején az elvtársak államosították, azaz elrabolták az emberek magántulajdonát. De miért hagyta ki barátai, az 1939-ben mellette bátran kiálló barátai írásait?

Salamon Béla színész, aki sikeres évtizedek után átélte a megalázás, majd a mellőzés éveit. 1939-ben származása miatt tiltották el a színpadtól, a nyilvánosságtól, később életfelfogása volt elfogadhatatlan a hatalom urai számára. Salamon Béla 1956. szeptember 23-án sem tett lakatot a szájára. „Nem szerződtek, mert polgári jelenségnek deklaráltak. Az is voltam.”

Október 23. után november 4. következett. Aki- ket Salamon Béla szeptemberben bírált, decemberben könyvének új kiadását ígérték a (korábbi bátorsága miatt talán okkal szorongó) színésznek. A színpadon, színészként életben maradásában reménykedő színész boldogan írt boldogságtól sugárzó előszót könyve új kiadásához – 1956. december 10-én.

Akkor Salamon Béla nem tudta, és én sem: azon a napon Miskolcon a Kádár-kormány és a szovjet megszállás ellen tüntető tömegre tüzeltek az orosz katonák és pufajkás magyarok. Nyolc tüntető meghalt, negyven megsebesült. Másnap kihirdették a statáriumot, december 15-én halálra ítélték és még aznap kivégezték Soltész Józsefet.

December 30.

Két fénykép, az Esti Hírlap szerint (I. évfolyam 4. szám) eredetileg a Paris Matchban jelentek meg. Az első képen Ferrari Violetta, néhány héttel korábban még a budapesti Nemzeti Színház művésze fejét kezébe temetve zokog. A másodikon a sírdogáló balerinát, Pásztor Verát próbálja vigasztalni. Elhagyták az országot, menekülteként üldögélnek Bécsben egy „magyaros” étteremben, hátuk mögött magyar nótát hegedül a cigány. Rövid hír az újságban ugyanazon az oldalon: „Békeffy István és felesége, Turay Ida színművésznő Jeney Zoltán filmszakember társaságában útlevéllel Olaszországba utazott.”

A két színésznő, a balerina, az író, a filmszakember néhány évtizedre Magyarország helyett Európát választotta hazájául. Miért *szökött* át a határon Ferrari Violetta, ha Turay Ida útlevéllel is *távozható* Magyarországról? Ki kérhetett, ki kaphatott, kitől kellett útlevelet igényelni 1956 decemberében? Kinek kellett hazátlanként menekülnie, és ki utazgathatott Európában évtizedeken keresztül a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány engedélyével?

Hírek az Esti Hírlapban. Ezen a vasárnapon Budapesten egy színházban tartottak előadást. Németh László *Galilei* című drámáját játszották a Katona József Színházban, délelőtt fél tizenegykor.

Másnap minden színház tágra tárt kapukkal várja a szilveszterezőket. Az előadások fél kettőkor vagy kettőkor kezdődnek. Az utolsó villamosok és autóbuszok a belső végállomásra fél nyolckor indulnak – amelyik el tud indulni. Illetékesek azt ígérik: január 4-én megindul a 6-os villamos a Nagykörúton a Nyugati pályaudvartól a Népszínház utcáig. Közel laktunk a Szabadság mozihoz, nagyanyámmal este megnéztük a *Hyppolit, a lakáj* című régi magyar filmet. Hazasétáltunk; aznap kivételesen csak tíz órától volt kijárási tilalom.

A nap igazi híre: *Kakaó érkezett. Kilója 180 forint.* És: *Befutott hat vagon citrom.* Igaz, csak január 2-án kezdik árusítani, és csak azok vásárolhatnak, akik *tejtulvánnyal rendelkeznek.* De pulykahús van bőven. A Fehérvári úti piacra igyekezve botlottam bele a Bocskai út sarkán az üzlet elé faládákra kirakott fagyasztott pulykákba. Angoloknak szánták, de az angolok nem vették át: az éhező magyaroknak ajándékozták. Borsos ára volt. Néhányan vásároltak, nekünk a pulykahúshoz vékony volt a pénztárcánk.

Szilveszter este tíz órakor elnémult a város. Az Esti Hírlap aznapi számát olvsgattam, nagyanyám pasziánszozott. Faggattam: ki az a Jávor Pál?

– Remek színész volt – utazott vissza a múltba elmélázva nagyanyám.

Együtt olvastuk az újságban megjelent levéltöredéket.

„Bizony, október 29-én volt tíz éve, hogy elhagytam az országot. Eljlesztettek. Megfenyegettek, hogy elvisznek, és akkor semmi hatalom nem hoz vissza, még a feleségem sem. Megjijedtem, mert az illető bíró lett az új éra alatt. Azelőtt nyilas volt.

Nagyon sokat szenvedtem a nyilasok alatt, amikor félholtra vertek, majd a halálmarsot járatták velem és leköpdöstek. És mi lett volna velem, ha még egyszer ellenem hangolják az embereket? Pedig ha valaki áldozatot hozott a fajtájáért, én is az voltam, és nem azok, akik mondvacsinált színházi nagyságok lettek.

Tisztességesen megélek, eddig nem kértem senkitől sem kölcsön. Ha játszani akarok, játszom – magyarul. Sajnos, nem nagyon vágyom itt a játékra. Kinek? A nyilasoknak... Van belőlük elég, s még hozzá a szemetje. Persze, itt is alakulnak, csörögnek, mint a szarkák, és haszontalanok, mint a pelyvapiszok. Fatalista vagyok. Lehet, hogy Mikes Kelemen kesergett Rodostóban, én nem akarok keseregni. A legszebbjén túl vagyok, hát minek epekedjem a színházért? Én valamikor mindenki színésze voltam, s akik otthon gyűlöltek a kollégák közül, nem érdekelnek. Persze, a becsületesemet nem engedem rongyolni. Mert én csak a régi Jávor Pali maradtam, s nem változtam meg.”

– Talán hazajön – mondta összehúzott szemmel nagyanyám. Reménykedett.

Két énekesnőbe karolva lépett színpadra a már halálosan beteg Jávor Pál 1959 tavaszán Budapesten, a Kamara Varietében. Énekelt: *Egy tisztas, őszes halánték, a nő számára...*

Kamaszkorom ajándéka: láttam színpadon a hazatért, élni akaró Jávor Pált énekelni, játszani.

ZSILLE GÁBOR

A félreértés

Tömörkény 150

Kedves Barátom,

ezúton szeretnék beszámolni Neked legújabb irodalmi élményemről. Ismét megtapasztaltam, hogy a számítástechnika ördöge soha nem alszik, újra meg újra kibabrál velünk – ám ebből olykor jó dolgok is fakadnak. Ezúttal is így történt.

Néhány nappal ezelőtt levél érkezett az e-mail postafiókomba egy kedves szegedi pályatársam-

tól, Töhötömtől. Hanem a rendszer önkényesen szétdobta a szöveget, számítógépem képernyőjén csak értelmetlen krikszkrakszok jelentek meg. Szerencsére sikerült helyreállítanom a levél tartalmát, véleményem szerint teljesen hibátlanul, a mondatok értelme semmit sem csorbult. Kiderült, hogy egy roppant érdekes felkérést kaptam. Most bemásolom Töhötöm sorait, a szöveg pontosan így fest: